

SANASTO RY, SANASTO RF
Annankatu 29 A 25
00100 Helsinki
Puh. (09) 5629 3300
info@sanasto.fi

LAUSUNTO

29.8.2012

OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ
PL 29
00023 Valtioneuvosto

ASIA: Tekijänoikeuspolitiikka 2012; keskustelumuistio

Kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö Sanasto ry (jäljempänä Sanasto) kiittää mahdollisuudesta lausua asiassa. Sanasto on valtakunnallinen kirjallisuuden tekijöiden tekijänoikeuksia hallinnoiva tekijänoikeusjärjestö. Sanasto valvoo, yhdessä jäsenjärjestöjensä kanssa, kirjallisuuden alan tekijöiden oikeuksia ja etuja. Sanaston jäsenjärjestöjä ovat Suomen Kirjailijaliitto ry, Suomen tietokirjailijat ry, Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry ja Finlands svenska författareförening rf.

SANASTON PÄÄVIESTIT

- Teosten alkuperäisten tekijöiden asema ja oikeus oikeudenmukaiseen korvaukseen on turvattava muuttuvassa toimintaympäristössä tekijänoikeuspolitiikan avulla.
- Kollektiivisen oikeuksien hallinnoinnin mahdollisuuksia eri teosten käyttötilanteissa tulee tarkastella ja toimivat ratkaisut ottaa viipymättä käyttöön.
- Teosten lainaamisesta suoritettavan lainauskorvauksen asema digitaalisessa ympäristössä on selvitettävä sekä turvattava tekijöiden oikeus korvaukseen myös teosten lainaamisesta opetus- ja tutkimuskirjastoista.

Toimintaympäristön muutos

Tekijänoikeuden toimintaympäristö on muuttunut viime vuosien aikana analogisesta maailmasta digitaalisten ratkaisujen suuntaan. Viime aikoina tämä muutosvoima on alkanut näkyä yhä selkeämmin myös kirjallisuuden kohdalla. Viimeistään nyt voidaan sanoa, että elektroniset kirjat ovat osa yhä useampien lukijoiden jokapäiväistä elämää. Kuluttajat ja muut teoksia käyttävät tahot ovat lisäksi löytäneet yhä uusia keinoja hyödyntää teoksia toiminnassaan. Yksittäisen tekijän tai tuottajankin on hankalaa tai joskus mahdotonta hallinnoida ja valvoa tekijänoikeuksiaan.

Toimintaympäristön muutos on asettanut kyseenalaiseksi myös tekijänoikeuslain teknologianeutraalisuuden. Teoksen siirtäminen eri formaattiin saattaa nykyisessä tilanteessa aiheuttaa sen, että tekijänoikeuslaki ei enää kohtelee formaatteja samalla tavalla. Näin on, kun verrataan elektronisten kirjojen tekijöiden oikeutta lainauskorvaukseen perinteisten kirjojen

tekijöiden vastaavaan oikeuteen. Teknologianeutraliteetin toteutuminen on tärkeä nostaa esiin jo tekijänoikeuspolitiikkaa valmisteltaessa.

Internet elektronisten teosten jakelukanavana

Internetin tulo osaksi lähes kaikkien kansalaisten jokapäiväistä elämää on muuttanut ratkaisevasti teosten jakelukanavia. Lähes kuka tahansa pystyy saattamaan teoksensa yleisön saataville pienin kustannuksin. Teoksia julkaistaan myös erilaisin ehdoin ja erityisesti ns. open access -julkaisut ovat lisääntyneet. Varsinkin julkisin varoin tuotetut kirjalliset verkkoteokset julkaistaan usein open access -ehdoin.

Pitkällä aikavälillä tämä voi jakaa kirjailijat kahteen ryhmään. Toisen ryhmän muodostavat julkisista varoista palkkansa saavat tekijät, joiden teokset ovat kaikkien saatavilla maksutta. Toiseen ryhmään kuuluvat ne, joiden tulisi saada toimeentulonsa yksityisellä sektorilla tuotettujen teosten tekijänoikeuskorvauksista. Tekijänoikeuspolitiikan avulla on huolehdittava siitä, etteivät edellistä ryhmää koskevat ratkaisut vaikeuta jälkimmäisen ryhmän ansaintamahdollisuuksia.

Tekijänoikeuksien yhteishallinnointi ja uudet liiketoimintamallit

Tekijänoikeuksien yhteishallinnoinnissa tekijänoikeusjärjestöjen toimesta voidaan nähdä useissa käyttötilanteissa selviä etuja verrattuna oikeudenhaltijoiden itsenäiseen oikeuksien hallinnointiin. Yhteishallinnosta hyötyvät sekä tekijät että oikeuksia hankkivat tahot. Tekijöiden työ monimutkaistuvilla oikeuksien markkinoilla helpottuu huomattavasti, kun yhteishallintoelin ottaa tietyissä käyttötilanteissa tekijän oikeudet valvottavakseen. Myös käyttäjät hyötyvät: oikeudet on mahdollista saada yhdestä tai muutamasta paikasta, jolloin hajallaan olevien oikeuksien hankintaan meneviltä transaktiokustannuksilta vältytään.

Oikeuksien yhteishallinnointia puoltaa myös se seikka, että tämän päivän tekijänoikeusmarkkinoilla jokaisella oikeuksia tarvitsevalla toimijalla ei ole ensisijaisesti suurta kaupallista intressiä. Kirjallisuuden osalta kyse saattaa olla esitysluvista, joiden nojalla runoja esitetään pienen runoryhmän esityksissä. Tarve toimiville tekijänoikeusratkaisuille on olemassa myös tilanteissa, joissa taloudellinen hyötyminen ei ole etusijalla. Tämä vaatii uusia malleja oikeuksien yhteishallinnointiin tai vanhojen mekanismien, lähinnä sopimuslisenssin, kehittämistä.

Uudella tekijänoikeuspolitiikalla voidaan vaikuttaa myös alan toimijoiden ajattelumaailmaan ja muuttaa suhtautuminen oikeuksien yhteishallinnointiin yhä ennakkoluulottomampaan, innovatiiviseen suuntaan. Myös kirjallisuuden alan perinteisen tuottajaportaan on tulevaisuudessa mahdollista hyötyä yhteisistä kollektiivisista ratkaisuista eikä sen tarvitse kokea niitä uhkana omalle toiminnalleen. Kirjankustannusala on hyödyntänyt Sanaston luomia kollektiivisia malleja uusia teoksia toimittaessaan.

Elektronisten kirjojen ”lainaaminen” tekijänoikeudessa

Kirjallisten teosten uusien digitaalisten formaattien kohdalla tekijänoikeuslain lainaamisen käsite on joutunut uudelleenlaiseen valoon. Lainauksesta voitaneen puhua jatkossa vain lainausmerkeissä, sillä nyt lainaaminen on sidoksissa fyysisiin teoskappaleisiin. Kirjankustantajat ovat halukkaita saattamaan kirjastojen elektronisen lainaustoiminnan osaksi myymiensä käyttölisenssien

verkostoa. Oikeudenmukaisten käytäntöjen luominen e-kirjojen ”lainaamiseen” on tekijänoikeuspolitiikassa ja lainsäädännön tasolla ensiarvoisen tärkeää.

Tekijänoikeuden teknologianeutraalisuus joutuu sähköisten kirjojen ”lainaamisen” kohdalla kyseenalaiseksi. Kirjaston käyttäjälle ei juuri ole eroa analogisen ja digitaalisen maailman välillä. Käyttäjä saa teoksen vastikkeetta luettavakseen tietyksi ajanjaksoksi. Tästä oikeudesta valtio maksaa tekijälle lainauskorvauksen. Digitaalisissa ”lainoissa”, tai e-kirjojen lisensoinnissa kirjastoille, lainsäädäntö ei tunne oikeutta lainauskorvaukseen. Korvaus menee suunnitteilla olevien mallien mukaan kustantajalle, joka maksaa alkuperäiselle tekijälle sopimuksen mukaisen rojaltnin. Sanastossa suoritettujen laskutoimitusten mukaan alkuperäisten tekijöiden asema ja korvausten määrä heikentyisi nykytilanteeseen verrattuna selvästi. Ruotsissa kustantajien kautta tapahtuva e-kirjojen kirjastolisensointi on osoittautunut kirjastoille useissa tapauksissa liian kalliiksi, eikä valtio ole onnistunut säästämään kustannuksissa.

Opetusta ja tutkimusta palvelevat kirjastot lainauskorvauksen piiriin

Eduskunnan sivistysvaliokunta kiinnitti lainauskorvaukseen varatun määrärahan pienuuteen huomiota jo lainmuutosta säädettäessä vuonna 2006. (SiVM 15/2006). Eduskunta hyväksyi tuolloin valiokunnan ehdottaman lausuman, jossa edellytettiin lisämäärärahan osoittamista tutkimusta ja opetustoimintaa palvelevien kirjastojen ottamiseksi korvausjärjestelmän piiriin.

Eduskunnan valtiovarainvaliokunta otti kantaa lainauskorvaukseen valtion talousarviosta 2012 esittämässään mietinnössä. Siinä valiokunta totesi suoraan lainauskorvausmäärärahojen olleen koko olemassaolonsa ajan riittämättömällä tasolla. Valiokunta huomautti myös nykymuotoisen järjestelmän kohtelevan eri teoslajeja eriarvoisesti, minkä vuoksi valiokunta katsoi tarpeelliseksi kiirehtiä toimenpiteitä, jotta myös opetus- ja tutkimuskirjastot saataisiin mukaan lainauskorvauksen piiriin. (VaVM 26/2011)

Kulttuuri- ja urheiluministeri Paavo Arhinmäki vastasi kansanedustaja Raija Vahasalon (kok) esittämään kirjalliseen kysymykseen (KK 399/2012) koskien opetus- ja tutkimuskirjastojen lainoista suoritettavaa lainauskorvausta. Vastauksen mukaan opetus- ja tutkimuskirjastojen järjestelmään ottamista vastaan puhuu muun muassa se, että ”*mainittujen kirjastojen palvelut kohdistuvat ensisijaisesti oman organisaation opettajille, tutkijoille ja opiskelijoille ja vähäisemmässä määrin muulle yleisölle*”. Vastauksessaan ministeri Arhinmäki tulkitsee liian suppeasti tekijänoikeuslain yleisön käsitettä. Yleisön käsite kattaa lähtökohtaisesti teoksen yleisön saataviin saattamisen silloin, kun kohderyhmää ei ole ennalta määrätty. Jos kuka tahansa voi saada teoksen käyttöönsä esimerkiksi lainaamalla sen kirjastosta, on kyseessä yleisön saataville saattaminen. Yleisönä pidetään vakiintuneesti myös suurehkoa suljettua piiriä. Pelkästään Helsingin yliopistossa on opiskelijoita noin 37 000, henkilökuntaa lähes 9000 ja jatko-opiskelijoita yli 5000 henkilöä. Lisäksi opiskelijakirjastojen palveluita saavat käyttää myös muut tahot. Perustellusti voidaan todeta, että opetus- ja tutkimuskirjastojen lainaaminen kohdistuu tekijänoikeuden mukaisessa merkityksessä yleisölle eikä suljetulle piirille. Mittavasta ja merkittävästä toiminnasta kertovat myös opetusta ja tutkimusta palvelevien kirjastojen lainamäärät: vuosittain noin 20 miljoonaa lainaa.

Sanaston hallinnoiman lainauskorvausjärjestelmän kautta on täysin mahdollista suorittaa korvauksia myös opetus- ja tutkimuskirjallisuuden lainoista. Kyseisistä kirjastoista tarvitaan tieto teoksen ISBN-numerosta ja vuosittaisesta lainamäärästä. Näiden tietojen avulla korvaukset

pystytään kohdistamaan niihin oikeutetuille tekijöille. Kyseiset lainaustiedot ovat saatavilla kaikista muista opetusta ja tutkimusta palvelevista kirjastoista, paitsi perusopetuksen piiriin kuuluvien oppilaitosten kirjastoista, jotka olisi perusteltua jättää jatkossakin korvausvelvollisuuden ulkopuolelle. Perusopetuksen piiriin kuuluvien oppilaitosten kirjastoissa lainaaminen kohdistuu paljolti samoihin teoksiin kuin yleisissä kirjastoissa. Koulukirjastoista tapahtuvaa lainaamista voidaan välillisesti kompensoida myös yleisten kirjastojen lainoista suoritettavalla korvauksella, kun tarkoitukseen varattava määräraha nostetaan kohtuulliselle tasolle.

Opetus- ja tutkimuskirjallisuuden tekijöiden perustuslaillisen yhdenvertaisen kohtelun ja omaisuuden suojan turvaamiseksi opetus- ja tutkimuskirjastot on otettava viipymättä korvauksen piiriin.

Sopimusten ja tekijänoikeuskorvausten kohtuullisuus

Teosten alkuperäisten tekijöiden oikeus kohtuulliseen korvaukseen tekijänoikeuksien luovutuksen yhteydessä ja teosta hyödynnettäessä tulee turvata tekijänoikeuspolitiikan avulla. Oikeudesta tulee kirjata erillinen säännös tekijänoikeuslakiin Saksan mallin mukaisesti.

Tekijänoikeudet ovat yhteiskunnassa erittäin arvokkaassa asemassa ja niitä hyödynnetään taloudellisesti yhä enemmän. Sopiminen on monimutkaistunut ja usein vain sopimuksia tuntevat ammattilaiset tietävät täsmälleen, mistä tekijänoikeuden luovutusta koskevissa sopimuksissa sovitaan. Alkuperäinen tekijä jää useimmiten selvästi vastapuoltaan, eli oikeuksien hyödyntäjää, heikompaan asemaan. Tekijän aseman vahvistaminen tällaisessa toimintaympäristössä tulee turvata tekijänoikeuslain säännöksillä kohtuullisesta korvauksesta.

Helsingissä 29. päivänä elokuuta 2012

Sanasto ry

Virpi Hämeen-Anttila
Puheenjohtaja

Anne Salomaa
Toiminnanjohtaja